

<https://doi.org/10.31108/2.2024.2.32.8>
УДК 159.95:373

Кіра Терещенко

ТРЕНІНГ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ТА БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСВІТНЬОГО ПЕРСОНАЛУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Терещенко Кіра. Тренінг розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни.

Вступ. В умовах повномасштабного російського вторгнення на територію України особливого значення набувають питання збереження психологічного здоров'я персоналу організацій різного типу. Впровадження нових форм та методів роботи у закладах загальної середньої освіти вимагає розвитку відповідних компетенцій педагогічних працівників, серед яких значне місце посідає комунікативна компетентність. Отже, аналіз комунікативного потенціалу як чинника забезпечення психологічного здоров'я освітнього персоналу та розробка відповідних технологій в сучасних умовах є достатньо актуальним питанням.

Мета: розробити тренінгову програму з розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни.

Методи. Для проведення дослідження використовувались методи психоедукації та організаційно-спрямовуючі й змістовно-сміслові інтерактивні техніки, які базуються на використанні технологічного підходу до розробки та впровадження організаційно-психологічних технологій (Карамушка, 2022).

Результати. Розроблено тренінгову програму «Тренінг розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни». У структуру тренінгу входять чотири тренінгові сесії: 1) «Сутність комунікативного потенціалу освітнього персоналу»; 2) «Складові комунікативного потенціалу освітнього персоналу»; 3) «Комунікативний потенціал та його роль у забезпеченні психологічного здоров'я й благополуччя освітнього персоналу в умовах війни»; 4) «Чинники та умови розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я освітнього персоналу в умовах війни». Кожна тренінгова сесія включає інформаційно-смісловий, діагностичний та корекційно-розвивальний компоненти.

Висновки. Розроблений тренінг розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни призначений для сприяння: а) засвоєнню освітнім персоналом знань про зміст та структуру комунікативного потенціалу та його роль у забезпеченні психологічного здоров'я й благополуччя освітнього персоналу в умовах війни; б) оволодінню освітнім персоналом методами діагностики комунікативного потенціалу та чинників його розвитку в контексті забезпечення психологічного здоров'я й благополуччя в умовах війни; в) формуванню умінь та навичок, необхідних для розвитку комунікативного потенціалу в освітнього персоналу для забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя в умовах війни.

Ключові слова: тренінг, комунікативний потенціал, психологічне здоров'я, благополуччя, освітній персонал, війна.

Tereshchenko, Kira. A training program for the development of educational staff's communicative potential to promote their psychological health and well-being in war conditions.

Introduction. Since the full-scale Russian invasion of Ukraine, the issue of preserving employees' psychological health has taken on an added importance. The introduction of new forms and methods of work in the system of general secondary education requires the development of appropriate competencies of teaching staff with communicative competence playing a special significance. Therefore, the analysis of communicative potential as a factor in promoting the psychological health of educational staff and the development of appropriate technologies in modern conditions are quite relevant issues.

Aim: to develop a training program for the development of educational staff's communicative potential as a way of promoting their psychological health and well-being in wartime conditions.

Methods. Psychoeducational methods and organizational-directive and meaningful interactive techniques were used, which were based on a technological approach to the development and implementation of organizational-psychological technologies (Karamushka, 2022).

Results. *The training program "Communicative potential development training in the context of promoting educational staff's psychological health and well-being in war conditions" was developed. The training program included four training sessions: 1) "Essence of communicative potential of educational staff"; 2) "Components of the communicative potential of educational staff"; 3) "Communicative potential and its role in promoting educational staff's psychological health and well-being in wartime"; 4) "Factors in and conditions for the development of communicative potential in the context of promoting educational staff's psychological health and well-being in war conditions." Each training session included informational, diagnostic and developmental components.*

Conclusions. *The proposed training program is intended: a) to develop educational staff's knowledge about the content and structure of their communicative potential and its role in their psychological health and well-being in war conditions; b) to teach educational staff the methods to diagnose communicative potential and its factors to promote their psychological health and well-being in war conditions; c) to develop educational staff's abilities and skills needed for the development of their communicative potential to promote their psychological health and well-being in war conditions.*

Key-words: *training program, communicative potential, psychological health, well-being, educational staff's, war.*

Вступ. В умовах повномасштабного російського вторгнення на територію України особливого значення набувають питання збереження психологічного здоров'я персоналу організацій різного типу. Сучасні виклики спричиняють фундаментальні зміни в діяльності організацій, зокрема закладів освіти, висуваючи нові вимоги до освітнього персоналу. Впровадження нових форм та методів роботи, відповідно до Концепції Нової української школи, вимагає розвитку відповідних компетенцій педагогічних працівників, серед яких значне місце посідає комунікативна компетентність. Отже, аналіз комунікативного потенціалу як чинника забезпечення психологічного здоров'я освітнього персоналу та розробка відповідних технологій в сучасних умовах є достатньо актуальним питанням.

Комунікативний потенціал слід розглядати як важливу умову комунікативної компетентності освітнього персоналу в умовах реалізації концепції Нової української школи. На значущості комунікативного потенціалу та його складових у професійній діяльності освітнього персоналу особливо наголошують О.В. Боровець (2016), В.Л. Зливков & С.О. Лукомська (2018), О.О. Максимова (2016), К. Andersson et al. (2022), S. Güleç & B.Ş. Leylek (2018), Н. Marynchenko, L. Biriuk, K. Korsikova, O. Polozova & M. Vergolyas (2022) та ін. Комунікативний потенціал освітнього персоналу трактується нами як складний багатомірний психологічний конструкт, що поєднує комунікативні знання, комунікативні характеристики, мотиви, комунікативні вміння та навички, які виявляються у процесі взаємодії з учасниками освітнього процесу та визначають індивідуальний стиль комунікативної поведінки педагогічних працівників.

В освітніх організаціях під час війни особливо актуальним постає питання формування безпечного психологічного освітнього простору. Серед критеріїв психологічної безпеки освітнього простору виокремлюють задоволеність міжособистісними стосунками, захищеність від психологічного насильства (Дегтярєва, 2013; Карамушка & Шевченко, 2019). Отже, комунікативна сфера відіграє провідну роль у створенні безпечного психологічного освітнього простору та впливає на психічне здоров'я учасників освітнього процесу.

У науковій літературі наведено дані про наявність зв'язку між комунікативними характеристиками особистості та аспектами психологічного здоров'я (Кондратюк, 2017; Сергєєва, 2019 та ін.). Дослідниці О.І. Бондарчук & Н.І. Пінчук (2023) серед індикаторів психічного здоров'я особистості в умовах війни і в повоєнний час вказують відкритість зовнішньому світу, реалістичне, вільне від забобонів та упереджень сприйняття дійсності та здатність на цій основі установлювати гармонійні міжособистісні стосунки. Водночас роботи, присвячені зв'язку комунікативного потенціалу з психологічним здоров'ям та благополуччям освітнього персоналу в умовах війни у науковій літературі дуже обмежені, що зумовило вибір теми нашого дослідження та необхідність розробки технології розвитку комунікативного потенціалу як детермінанти забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни й повоєнного відновлення.

Мета дослідження: розробити тренінгову програму з розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни.

Методика та організація дослідження. Для проведення дослідження використовувались методи психоедукації та організаційно-спрямовуючі й змістовно-сміслові інтерактивні техніки, які базуються на використанні технологічного підходу до розробки та впровадження організаційно-психологічних технологій (Карамушка, 2022).

Дослідження проведено в рамках виконання науково-дослідної теми лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Технології забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах соціальної напруженості» (2022-2024 рр., номер державної реєстрації 0122U000303; науковий керівник – дійсна членкиня НАПН України, докторка психологічних наук, професорка Л. Карамушка).

Результати дослідження та їх обговорення.

Розглянемо зміст та структуру тренінгу розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни.

Мета тренінгу: розвиток комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни.

Завдання тренінгу:

1) Засвоєння освітнім персоналом знань про зміст і структуру комунікативного потенціалу та його роль у забезпеченні психологічного здоров'я й благополуччя освітнього персоналу в умовах війни.

2) Оволодіння освітнім персоналом методами діагностики комунікативного потенціалу та чинників його розвитку в контексті забезпечення психологічного здоров'я й благополуччя в умовах війни.

3) Формування умінь та навичок, необхідних для розвитку комунікативного потенціалу в освітнього персоналу для забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя в умовах війни.

Загальний дизайн тренінгу. Тренінг складається зі вступу, основної частини та завершальної частини. У структуру тренінгу входять чотири тренінгові сесії (табл. 1). У рамках технологічного підходу (Карамушка, 2022) кожна тренінгова сесія включає інформаційно-смісловий, діагностичний та корекційно-розвивальний компоненти.

У ході проведення тренінгової сесії використовуються такі *інтерактивні техніки*: «криголами», робота в малих групах, робота в парах, міні-лекції, групові дискусії, «мозкові штурми», метод незавершених речень, творчі завдання, проекти тощо.

Тренінг розрахований на 20 годин, з яких 2 години відведено на вступ, по 4 годин – на кожну тематичну сесію та 2 години – на підведення підсумків.

Зміст тренінгової програми

Далі розглянемо зміст тренінгу (тренінгові сесії, основні компоненти тренінгових сесій та інтерактивні техніки, які було реалізовано в кожному з компонентів).

Вступ

- *Криголам:* «Знайомство»

Учасникам пропонується по черзі назвати своє ім'я, сказати кілька слів про себе та вказати одну свою якість, яка найбільше проявляється у процесі спілкування, наприклад: «уважний», «слухаючий», «говіркий» тощо.

- *Вивчення очікувань учасників тренінгу:* Ведучий запрошує учасників групи сказати кілька слів про свої сподівання чи побажання стосовно тренінгу.

- *Ознайомлення зі змістом тренінгу, визначення його цілей і завдань:* Тренер знайомить учасників зі змістом тренінгу, його цілями та завданнями, представленими на фліпчарті.

- *Групове обговорення:* «Правила та принципи тренінгу». Тренер пропонує правила тренінгу, учасники за бажанням модифікують їх або додають власні правила, результати виконання фіксуються на фліпчарті.

Таблиця 1

Структура тренінгу розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни

Структура тренінгу	Години
Вступ	2
<i>Тренінгова сесія 1.</i> Сутність комунікативного потенціалу освітнього персоналу	4
<i>Тренінгова сесія 2.</i> Складові комунікативного потенціалу освітнього персоналу	4
<i>Тренінгова сесія 3.</i> Комунікативний потенціал та його роль у забезпеченні психологічного здоров'я й благополуччя освітнього персоналу в умовах війни	4
<i>Тренінгова сесія 4.</i> Чинники та умови розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я освітнього персоналу в умовах війни	4
Підведення підсумків тренінгу	2
Всього	20

Тренінгова сесія 1. Сутність комунікативного потенціалу освітнього персоналу Інформаційно-смісловий компонент тренінгу:

- *Метод незавершених речень:* Учасникам пропонується завершити речення: «Комунікація – це...», «Комунікативний потенціал – це...», «Комунікативний компетентність вчителя полягає у...».

- *Міні-лекція:* «Розвиток комунікативного потенціалу освітнього персоналу у світлі реалізації концепції Нової української школи в умовах війни» (Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи, 2016).

Діагностичний компонент тренінгу:

- *Психологічний практикум:* учасники тренінгу заповнюють опитувальник «Визначення рівня комунікативності» (Дербеньова & Кунцевська, 2009), який дає можливість оцінити комунікативність учасників як здатність встановлювати і підтримувати контакти з людьми.

- *Діагностична вправа «Хмарочос комунікативного потенціалу»*

Учасникам пропонується по черзі на дошці, на якій намальовано хмарочос, розташувати стікер зі своїм іменем ближче до останніх поверхів, якщо вони вважають свій комунікативний потенціал високим, або ближче до перших поверхів, якщо вони вважають його низьким. Вони розташовують стікер щонайближче до вікон, якщо відчують спрямованість до встановлення контактів, ближче до стін будинку, якщо така спрямованість менш виражена.

Після того, як всі учасники розмістили стікери, ведучий пропонує їм роздивитися та висловити свою думку, відповівши на запитання: «Як ви оцінюєте своє розташування і розташування учасників?», «Що ви очікували і що було несподівано?».

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу:

- *Вправа «Встановлення контакту» (модифікація) (Дербеньова & Кунцевська, 2009)*

Ведучий пропонує учасникам рухатися по кімнаті, обираючи найбільш незнайомих людей, і вступати з ними у розмову. Учасники в парах по черзі намагаються дізнатися один про одного якнайбільше інформації. Після розмови учасники шукають нового партнера по спілкуванню.

Після вправи відбувається обговорення на тему: «Які ваші якості проявлялися, коли ви вступали в розмову? Яка поведінка партнера найбільш схилила вас до того, щоб більше розповісти про себе?»

- *Вправа «Крізь скло»* (Дербеньова & Кунцевська, 2009)

Один з учасників загадує певний текст на завчасно оголошену тему, записуючи його на папері, але передає його немовби крізь скло, тобто за допомогою міміки та жестів. Решта гравців розповідають про те, що вони зрозуміли.

Ступінь збігання тексту, який було відтворено більшістю гравців, і тексту, записаного одним із учасників, свідчить про вміння встановлювати контакт. Вправа сприяє формуванню взаєморозуміння партнерів та спілкуванню на невербальному рівні.

- *Робота в парах: «Діалог на професійну тему»*

Група поділяється на пари. Один з учасників починає діалог на професійну тему (наприклад, теми для дискусії: «Учні запізнюються на урок», «Як налагодити самоуправління в школі», «Учні займаються власними справами під час заняття» тощо). Завдання іншого учасника – підтримати діалог і обговорити тему. Вони підмічають, як партнер по спілкуванню поводить себе в дискусії, які комунікативні засоби використовує, чи допомагає своєму партнеру по спілкуванню, чи є активним, чи пасивним, чи є він лідером тощо. Після завершення вправи учасники у спільній групі надають зворотний зв'язок та діляться враженнями від виконання вправи.

- *Групова дискусія: «Роль вербальних і невербальних засобів комунікації у діяльності вчителя»*

Ведучий пропонує обговорити в групі, як співвідносяться вербальні та невербальні засоби комунікації у роботі вчителя.

- *Підведення підсумків тренінгової сесії*

Тренінгова сесія 2. Складові комунікативного потенціалу освітнього персоналу Інформаційно-смісловий компонент тренінгу:

- *Індивідуальна робота з літературою:* Учасникам пропонується протягом 10-15 хвилин ознайомитись з сутністю понять, представлених на інформаційних картках і розданих учасникам: емпатія, активне слухання, комунікативний самоконтроль, комунікативна толерантність, стилі комунікативної поведінки тощо (Злишков & Лукомська, 2018; Максимова, 2016; Терещенко, 2022; Andersson et al., 2022; Chuyko, Chaplak & Komisaryk, 2022).

- *Міні-лекція: «Складові комунікативного потенціалу освітнього персоналу».* У ході міні-лекції розкриваються компоненти комунікативного потенціалу освітнього персоналу: мотиваційний, когнітивний, афективний, конативний (Боровець, 2016; Єрмакова, 2012; Заїка, Гета & Вишар, 2021).

Діагностичний компонент тренінгу:

- *Психологічний практикум: Опитувальник «Чи вмієте ви слухати»* (Дербеньова & Кунцевська, 2009) використовується для визначення вміння учасників тренінгу повністю приділяти увагу співрозмовнику і вміння слухати.

- *Психологічний практикум: Опитувальник «Тест на оцінку самоконтролю в спілкуванні»* (Розов, 2015) використовується для дослідження рівня комунікативного самоконтролю учасників тренінгу.

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу:

- *Вправа «Мої сфери професійної комунікації в умовах війни»*

Учасникам пропонується визначити свої сфери професійної комунікації за останні півроку (наприклад, комунікація з учнями, з батьками, з колегами, з адміністрацією закладу тощо).

Потім учасникам пропонується оцінити від (0 до 9 балів) ступінь задоволеності кожною зі сфер. Після цього учасники визначають у кожній зі сфер: а) стосунки, якими вони задоволені; б) стосунки, якими вони не задоволені; в) стосунки, які вони б хотіли змінити.

Після завершення обговорення учасники за бажанням діляться враженнями від виконання вправи.

- *Вправа* «Індивідуальні стилі комунікативної поведінки»

Ведучий пропонує створити робочу групу з кількох учасників, у якій спільно обговорити і визначити тему групової дискусії. Ведучий повідомляє, що кожний член обраної групи шляхом жеребкування отримує завдання, яке має виконати протягом дискусії. Приклади завдань для учасників дискусії: «мовчати»; «активно слухати»; «демонструвати зацікавленість»; «погоджуватися з усім»; «застосувати парафраз»; «активно відстоювати власну, відмінну від інших, позицію»; «переривати інших, намагатися змінити тему»; «намагатися досягти взаєморозуміння» тощо.

Інші учасники, що не входять в робочу групу, спостерігають за обговоренням. Після завершення дискусії кожний учасник робочої групи зачитує завдання та зазначає, як він сприйняв та виконав свою роль. Група оцінює, наскільки це вийшло. На завершення вправи усі учасники тренінгу визначають найбільш ефективні стилі комунікації та фіксують, які конструктивні стилі спілкування були використані? Чи було використано активне слухання? Який рівень комунікативного самоконтролю демонстрували учасники?

- *Вправа* «Ваші переважаючі стилі комунікативної поведінки в умовах війни»

Учасників просять зробити список найбільш значущих ситуацій професійного спілкування за останній місяць і відповісти на запитання: «Які ваші переважаючі стилі комунікативної поведінки?», «Які з них були успішними, які не дуже?», «На які свої якості ви спиралися під час комунікації?», «Що вам допомагало і що заважало в процесі комунікації?»

- *Робота в малих групах:* «Ринок комунікативних навичок» (модифікація) (Ткалич, 2015)

Учасникам пропонується сформувати дві команди. У командах вони протягом десяти хвилин обговорюють, які цінні навички та вміння педагога у сфері спілкування вони можуть представити на ринку. Кожен учасник малої групи записує одну або кілька навичок на спеціальних картках, по одному на кожне вміння. Картки для кожної малої групи розташовують на фліпчарті.

Після завершення підготовчої роботи відбувається відкриття ринку. Кожна група презентує свій стенд. Кожний учасник малої групи по черзі презентує своє вміння або навичку, після чого він вказує, які з навичок, представлених в іншій групі, він би хотів додати, щоб доповнити власні.

- *Робота в малих групах:* «Створення профілю комунікативно компетентного вчителя в умовах війни»

Учасникам пропонується сформувати три-чотири малі групи. Завдання для малих груп полягає в тому, щоб описати основні риси вчителя з високою комунікативною компетентністю, його найважливіші вміння та навички в умовах навчальної діяльності під час війни. Ведучий запрошує учасників кожної малої групи на ватмані (А2) відтворити схематично портрет комунікативно компетентного вчителя, вказує основні складові комунікативної компетентності (емпатія, активне слухання, комунікативний самоконтроль, комунікативна толерантність тощо).

- *Підведення підсумків тренінгової сесії*

Тренінгова сесія 3. Комунікативний потенціал та його роль у забезпеченні психологічного здоров'я й благополуччя освітнього персоналу в умовах війни

Інформаційно-смісловий компонент тренінгу:

- *Метод незавершених речень:* Учасникам пропонується завершити речення: «Здоров'я – це...», «Психологічне здоров'я – це...».

- *Індивідуальна робота з літературою.* Учасникам пропонується протягом 10-15 хвилини ознайомитись з сутністю понять психологічне здоров'я, суб'єктивне благополуччя, представлених на інформаційних картках (Карамушка, Креденцер, Терещенко, Лагодзінська, Івкін & Ковальчук, 2022; Харитинський, 2022; Lukat, Margraf, Lutz, Van der Veld & Becker, 2016).

- *Міні-лекція:* «Зв'язок складових комунікативного потенціалу з рівнем психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу». Підготовка міні-лекції

здійснюється на основі наявних публікацій з проблеми (Карамушка, Креденцер, Терещенко, Лагодзінська, Івкін & Ковальчук, 2021; Сергєєва, 2019).

Діагностичний компонент тренінгу:

- *Психологічний практикум:* Учасники заповнюють опитувальник «Шкала позитивного психічного здоров'я» (Positive Mental Health Scale) в адаптації Л.М. Карамушки, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко (Lukat, Margraf, Lutz, Van der Veld & Becker, 2016; Карамушка, Креденцер, Терещенко, Лагодзінська, Івкін & Ковальчук, 2023). Методика дає можливість визначити позитивне психічне здоров'я, що в умовах війни є дуже суттєвим, оскільки воно позитивно «забарвлює» життєву активність людини і дає можливість зберігати стресостійкість та встановлювати соціальні контакти з людьми.

- *Психологічний практикум:* Учасники заповнюють опитувальник «Модифікована шкала суб'єктивного благополуччя БіБіСі» Pontin, Schwannauer, Tai & Kinderman в адаптації Л. Карамушки, К. Терещенко, О. Креденцер (Карамушка, Креденцер, Терещенко, Лагодзінська, Івкін & Ковальчук, 2023) та визначають загальний показник суб'єктивного благополуччя особистості з урахуванням показників фізичного здоров'я та благополуччя, психологічного благополуччя й стосунків.

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу:

- *Вправа* «Проблемні ситуації в професійній комунікації та їх вплив на психологічне й фізичне здоров'я в умовах війни»

Учасники визначають проблемні ситуації професійної комунікації, з якими вони стикалися за останній квартал (розглядаються сфери комунікації: комунікація з учнями, з батьками, з колегами, з адміністрацією тощо). Потім учасники відносять ці проблеми до двох груп: психологічні та організаційні. Наприклад, психологічні проблеми – проблеми сприйняття партнера, інтеракції з партнером, емоційних станів партнерів по спілкуванню тощо. Організаційні проблеми – проблеми простору, часу для спілкування, зовнішні втручання тощо.

Далі учасники обговорюють, що вони відчували під час цих ситуацій та як ці ситуації вплинули на їхнє психологічне та фізичне здоров'я. Учасникам пропонується заповнити відповідну таблицю:

Сфери професійної комунікації	Проблемні ситуації професійної комунікації	Види проблем (психологічні або організаційні)	Психологічне та фізичне самопочуття під час вирішення проблемних ситуацій

Після завершення індивідуальної роботи відбувається обговорення її результатів у спільній групі.

- *Індивідуальна робота:* «Які вміння та навички комунікації ви використовували для вирішення емоційно напружених ситуацій професійного спілкування під час війни?»

Учасників просять пригадати емоційно напружені ситуації професійного спілкування за останній квартал (можна використати перелік ситуацій, зроблений під час виконання попередньої вправи) й відповісти на запитання: «Які вміння та навички комунікації ви використовували для вирішення емоційно напружених ситуацій професійного спілкування?», «Використання яких вмінь та навичок було успішним, а яких не дуже?», «Що вам допомагало і що заважало в процесі вирішення цих ситуацій?», «Що ви відчували після вирішення цих проблемних ситуацій?».

Після завершення індивідуальної роботи відбувається обговорення її результатів у спільній групі.

- *Робота в парах:* «Зниження напруженості в процесі комунікації»

Ведучий пропонує учасникам розбитися на пари. Учасники в парах по черзі звертаються один до одного з емоційно напруженою професійною ситуацією, що не носить особистісного характеру. Завдання іншого учасника – тим чи іншим чином зняти емоційну

напруженість у партнера, який до нього звертається. Потім учасники міняються парами і повторюють вправу з новим партнером.

Далі у спільній групі відбувається обговорення того, які прийоми були використані для зняття напруженості, наприклад: надання можливості партнеру виговоритися, активне слухання, парафраз, вияв підтримки тощо.

- *Вправа «Як впливає вирішення напружених ситуацій професійної комунікації на суб'єктивне благополуччя в умовах війни?»*

Ведучий запрошує учасників: «Пригадайте напружені ситуації професійного спілкування за останній місяць, з якими, на вашу думку, ви успішно впоралися та проявили самоконтроль».

Учасники відповідають на такі запитання: «Як ви відчували себе після того, як впоралися з ними?», «Як це вплинуло на ваше: а) психологічне благополуччя; б) фізичне благополуччя; в) соціальне благополуччя і стосунки?».

- *Робота в малих групах: «Основні принципи комунікативної поведінки освітнього персоналу у контексті створення психологічно безпечного простору в закладах освіти в умовах війни»*

Учасники формують кілька малих груп. Ведучий пропонує кожній групі розробити принципи комунікативної поведінки освітнього персоналу у контексті створення психологічно безпечного простору в закладах освіти в умовах війни, наприклад: «Дотримання етичних норм взаємодії», «Недопущення проявів будь-якого насильства (психологічного, фізичного тощо)». Після завершення роботи кожна мала група презентує свої знахідки, які фіксуються на фліпчарті, і формується загальний перелік принципів.

- *Підведення підсумків тренінгової сесії*

Тренінгова сесія 4. Чинники та умови розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я освітнього персоналу в умовах війни
Інформаційно-смысловий компонент тренінгу:

- *Метод незавершених речень:* Учасникам пропонується завершити речення: «До особистісних характеристик, що впливають на комунікативний потенціал освітнього персоналу, можна віднести...»

- *Міні-лекція:* «Чинники розвитку комунікативного потенціалу освітнього персоналу» (Єрмакова, 2012; Заїка, Гета & Вишар, 2021; Максимова, 2016; Сергеева, 2019; Güleç & Leylek, 2018).

Діагностичний компонент тренінгу:

- *Психологічний практикум:* За допомогою шкали стресостійкості Коннора-Девідсона (CD-RISC) (Школіна, Шаповал, Орлова, Кедик & Станіславчук, 2020) учасники оцінюють власний рівень стресостійкості (резильєнтності).

Корекційно-розвивальний компонент тренінгу:

- *Вправа «Як впливає стресостійкість вчителя на поведінку у напружених ситуаціях професійної комунікації в умовах війни?»*

Учасників просять протягом 10 хвилин пригадати емоційно напружені ситуації професійного спілкування за останній місяць і визначити, чи впливала їх стресостійкість на їхню поведінку у напружених ситуаціях професійної комунікації. Якщо так, то яким чином впливала?

Після завершення роботи відбувається обговорення її результатів у спільній групі.

- *Вправа «Мої особистісні ресурси»*

Учасників тренінгу просять сконцентруватися на особистісних ресурсах, які вони у себе виявили, і на які вони можуть спиратися у ході професійної комунікації. Учасникам пропонується у першій колонці перелічити свої сильні сторони, якості, які є ресурсом у конфліктних, напружених ситуаціях. У другій колонці учасників запрошують позначити якості, які вони хотіли би у себе розвивати, свій потенціал.

Після завершення роботи відбувається обмін досвідом у спільній групі.

- *Мозковий штурм:* «Які умови сприяють розвитку комунікативного потенціалу освітнього персоналу у контексті створення безпечного психологічного простору у вашій організації?»

- *Вправа «Сприйняття особистих меж як умова створення безпечного психологічного простору»*

Учасники поділяються на дві групи. Кожний з членів першої групи за допомогою підручних засобів (паперові або тканинні стрічки, нитки, крейда, прапорці тощо) знаходять і окреслюють свої особисті межі у кімнаті як вираз внутрішнього відчуття особистого простору. Після цього учасники презентують свій простір, яким вони його бачать: великим чи малим, посередині кімнати чи в кутку, різнокольоровим чи однотонним тощо. Потім членам другої групи пропонується пройти через кімнату від однієї стіни до іншої, не порушуючи особистих меж учасників іншої групи. Вони можуть порушити особистий простір іншого учасника, тільки запитавши в нього дозволу або домовившись з ним. Потім члени двох груп міняються ролями. Наприкінці вправи відбувається обговорення почуттів учасників у обох ролях у спільній групі.

- *Підведення підсумків тренінгової сесії*

Підведення підсумків тренінгу

- *Заключний творчий проєкт: «Квітка комунікативного потенціалу освітнього персоналу в умовах війни» (модифікація) (Арефнія, 2024)*

Учасникам тренінгу пропонується у спільній групі зобразити на великому плакаті комунікативний потенціал вчителя у вигляді квітки, де серцевина – комунікативний потенціал, пелюстки – його складові, стовбур – комунікативна поведінка, листя – особистісні чинники, що впливають на комунікативний потенціал вчителя. Потім учасники зображають оточення квітки – особистісні та професійні умови, що сприяють або заважають розвитку комунікативного потенціалу освітнього персоналу в умовах війни. У процесі виконання вправи кожний з учасників тренінгу додає свою деталь у спільний проєкт. На завершення роботи відбувається обговорення результату виконання завдання у спільній групі, учасники вказують та інтерпретують деталі, які вони додали.

- *Рефлексія заняття (групове обговорення): «Що дав мені цей тренінг?»*
- *Заповнення анкети: Учасникам пропонується заповнити анкети і надати зворотний зв'язок стосовно тренінгу, відповівши на запитання: «Наскільки ефективні були для мене методи та форми роботи, запропоновані під час тренінгу?», «Наскільки корисні для мене були знання, отримані під час тренінгу?», «Наскільки корисні для мене були вміння та навички, надбані під час тренінгу?», «Наскільки ефективним був для мене тренінг в цілому?»*

- *Завершальна вправа: «Мої побажання учасникам тренінгу»*

Ведучий пропонує кожному учаснику по черзі висловити свої побажання іншим учасникам тренінгу.

Висновки:

1. Розроблено *тренінгову програму* «Тренінг розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни». У структуру тренінгу входять чотири тренінгові сесії: 1) «Сутність комунікативного потенціалу освітнього персоналу»; 2) «Складові комунікативного потенціалу освітнього персоналу»; 3) «Комунікативний потенціал та його роль у забезпеченні психологічного здоров'я й благополуччя освітнього персоналу в умовах війни»; 4) «Чинники та умови розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я освітнього персоналу в умовах війни». Кожна тренінгова сесія включає інформаційно-смысловий, діагностичний та корекційно-розвивальний компоненти.

Тренінг розвитку комунікативного потенціалу в контексті забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя освітнього персоналу в умовах війни, який розроблений у рамках технологічного підходу, виконує завдання сприяння: а) засвоєнню освітнім персоналом знань про зміст та структуру комунікативного потенціалу та його роль у забезпеченні психологічного здоров'я й благополуччя освітнього персоналу в умовах війни; б) оволодінню освітнім персоналом методами діагностики комунікативного потенціалу та чинників його розвитку в контексті забезпечення психологічного здоров'я й благополуччя в умовах війни; в) формуванню умінь та навичок, необхідних для розвитку

комунікативного потенціалу в освітнього персоналу для забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя в умовах війни.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці критеріїв оцінки ефективності тренінгової програми.

Література

1. Арефнія, С. (2024). Психологічні засоби підтримки та підвищення рівня адаптації жінок-біженок за кордоном на прикладі експериментальної групи. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 31(1), 62–74.
2. Бондарчук, О.І., & Пінчук, Н.І. (2023). Психологічне здоров'я особистості: сутність, індикатори, умови підтримки та відновлення під час війни і в повоєнний час. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*, 25(54), 28-43.
3. Боровець, О.В. (2016). Формування комунікативної компетентності майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки. *Іноватика у вихованні*, 4, 82-89.
4. Дегтярьова, Т.В. (2013). Постановка проблеми психологічної безпеки освітнього середовища вищих навчальних закладів. *Практична психологія XXI століття: проблеми та перспективи* (с. 38-41). Центр планування кар'єри.
5. Дербеньова, А. Г., & Кунцевська, А. В. (2009). *Адміністратору школи. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів*. Основа.
6. Єрмакова, З.І. (2012). Місце комунікативного потенціалу індивіда в розвитку моральних норм і відносин між людьми. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*, 2(18), 58-61.
7. Заїка, В.М., Гета, А. В., & Вишар, Є. В. (2021). Комунікативний потенціал майбутніх соціальних працівників. *Науковий вісник ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*, 1(48), 148-152. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.148-152>
8. Зливков, В.Л., & Лукомська, С. О. (2018). *Психологія спілкування педагога: інтегративний підхід*. 2-е вид. П.П. Лисенко М.М.
9. Карамушка, Л. М. (2003). *Психологія управління*. Міленіум.
10. Карамушка, Л.М. (2022). *Психологічні тренінги для підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій (реалізація технологічного підходу)*. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
11. Карамушка, Л., Креденцер, О., Терещенко, К., Лагодзінська, В., Івкін, В., & Ковальчук, О. (2021). *Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості*. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
12. Карамушка, Л., Креденцер, О., Терещенко, К., Лагодзінська, В., Івкін, В., & Ковальчук, О. (2022). Особливості психічного здоров'я персоналу освітніх та наукових організацій в умовах війни. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 1(25), 62–74.
13. Карамушка, Л. М., Креденцер, О. В., Терещенко, К. В., Лагодзінська, В. І., Івкін, В. М., & Ковальчук, О. С. (2023). *Методики дослідження психічного здоров'я та благополуччя персоналу організацій*. Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. https://lib.iitta.gov.ua/733813/1/Karamushka_praktykum.pdf
14. Карамушка, Л.М., & Шевченко, А.М. (2019). *Вплив освітнього середовища на забезпечення психологічного здоров'я менеджерів та педагогічних працівників освітніх організацій*. КНЗ КОР «КОПОПК».
15. Кондратюк, І. Б. (2017). Актуалізація психологічного дисбалансу у комунікативній ситуації: теоретичний аспект. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*, 2(86), 83-88.
16. Максимова, О. О. (2016). Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок*, 5(136), 59–63.
17. *Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи*. (2016). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
18. Розов, В. І. (2015). *Комунікативна підготовка співробітників правоохоронних органів*. Центр учбової літератури.
19. Сергєєва, І. С. (2019). Конструктивне спілкування як засіб зниження стресу та збереження психічного здоров'я майбутніх педагогів. *Сучасні психологічні тенденції підтримки та відновлення психічного здоров'я особистості: теорія та практика: матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції 13-14 грудня 2019 року*. (с. 25-27). Українська інженерно-педагогічна академія.
20. Терещенко, К. (2022). Комунікативний самоконтроль як чинник забезпечення психологічного здоров'я освітнього персоналу. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 2(26), 115–120.
21. Ткалич, М. Г. (2015). *Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій*. ЗНУ.
22. Харитинський, А. (2022). Психологічний зміст поняття суб'єктивного благополуччя особистості. *Організаційна психологія. Економічна психологія*, 3(27), 149-159. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.15>
23. Школіна, Н.В., Шаповал, І.І., Орлова, І.В., Кедик, І. О., & Станіславчук, М.А. (2020). Адаптація та валідація україномовної версії шкали стресостійкості Коннора — Девідсона-10 (CD-RISC-10): апробація у хворих на анкілозивний спондиліт. *Український ревматологічний журнал*, 2(80), 66-72. [10.32471/rheumatology.2707-6970.80.15236](https://doi.org/10.32471/rheumatology.2707-6970.80.15236)
24. Andersson, K., Sandgren, O., Rosqvist, I., Lyberg Åhlander, V., Hansson, K., & Sahlén, B. (2022). Enhancing teachers' classroom communication skills – Measuring the effect of a continued professional development programme

- for mainstream school teachers. *Child Language Teaching and Therapy*, 38(2), 166-179. <https://doi.org/10.1177/02656590211070997>
25. Chuyko, H., Chaplak, Y. & Komisaryk, M. (2022). Peculiarities of manifestations of communicative tolerance of students in the conditions of quarantine insulation. *Psychological journal*, 8(3), 27-45. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.3.3>
26. Güleç, S., & Leyelek, B. Ş. (2018). Communication skills of classroom teachers according to various variables. *Universal Journal of Educational Research*, 6(5), 857–862.
27. Lukat, J, Margraf, J., Lutz, R., VanderVeld, W. M., & Becker E S. (2016). Psychometric properties of the Positive Mental Health Scale (PMH-scale). *BMC Psychology*, 4(8). <https://doi.org/10.1186/s40359-016-0111-x>
28. Marynchenko, H., Biriuk, L., Korsikova, K., Polozova, O., & Vergolyas, M. (2022). Ways to Improve the Communicative Skills of Pedagogical Specialties Students in the Higher Educational Institutions. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(6), 24 – 34.

References

- Arefnia, S. (2024). Psykhologichni zasoby pidtrymky ta pidvyschennya rivnya adaptatsii zhinok-bizhenok za kordonom na prykladi eksperymentalnoi grupy [Psychological means of supporting and promoting adaptation of refugee women abroad in an experimental group]. *Organizatsiina psykholgia. Ekonomichna psykholgia*, 31(1), 62-74. [In Ukrainian]
- Bondarchuk, O. I., & Pinchuk, N. I. (2023). Psykhologichne zdorovya osobystosti: sutnist, indykatory, umovy pidtrymky ta vidnovlennya pid chas viiny i v povoyenni chas [Psychological health of the individual: essence, indicators, support and recovery during the war and in the post-war period]. *Visnyk pilyadyplomnoi osvity. Seria «Sotsialni ta povedinkovi nauky»*, 25(54), 28-43. [In Ukrainian]
- Borovets, O. V. (2016). Formuvannya komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh pedagogiv u protsesi profesiinoi pidgotovky [Development of communicative competence of future teachers during their studies]. *Innovatyka u vykhovanni*, 4, 82-89. [In Ukrainian]
- Degtyarova, T. V. (2013). Postanovka problemy psykhologichnoi bezpeky osvitnogo seredovyscha vyschykh navchalnykh zakladiv [Statement of the problem of psychological safety of the educational environment of higher educational institutions]. *Praktychna psykholgia XXI stolittya: problemy ta perspektyvy* (s. 38-41). Tsentr planuvannya karyery. [In Ukrainian]
- Derbenova, A. G., & Kuntsevska, A. V. (2009). *Administratoru shkoly. Treningy z rozvytku komunikatyvnosti vchyteliv [For school administrators. Teacher communication skills training]*. Osnova. [In Ukrainian]
- Yermakova, Z. I. (2012). Mistse komunikatyvnogo potentsialu indyvida v rozvytku moralnykh norm i vidnosyn mizh lyudmy [The place of an individual's communicative potential in the development of moral norms and relations between people]. *Visnyk Zaporizkogo natsionalnogo universytetu. Pedagogichni nauky*, 2(18), 58-61. [In Ukrainian]
- Zaika, V. M., Geta, A. V., & Vyshar, Ye. V. (2021). Komunikatyvnyi potentsial maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv [Communicative potential of future social workers]. *Naukovyi visnyk uzhgorodskogo universytetu. Seria «Pedagogika. Sotsialna robota»*, 1(48), 148-152. <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2021.48.148-152> [In Ukrainian]
- Zlyvkov, V. L., & Lukomska, S. O. (2018). *Psykhologia spilkuvannya pedagoga: integratyvnyi pidkhid [Psychology of teacher communication: an integrative approach]*. P. P. Lysenko M. M. [In Ukrainian]
- Karamushka, L. M. (2003). *Psykhologia upravlinnya [Management psychology]*. Milenium. [In Ukrainian]
- Karamushka, L. M. (2022). *Psykhologichni treniny dlya pidgotovky menedzheriv ta personalu osvitnikh organizatsii (realizatsia tekhnologichnogo pidkhodu) [Educational organization managers and staff's psychological training programs (a technological approach)]*. G.S. Kostiuk Institute of Psychology. [In Ukrainian]
- Karamushka, L., Kredentser, O., Tereschenko, K., Lagodzinska, V., Ivkin, V., & Kovalchuk, O. (2021). *Psykhologo-organizatsiini determinanti zabezpechennya psykhologichnogo zdorovya personalu osvitnikh organizatsii v umovakh sotsialnoi napruzhenosti [Psychological and organizational determinants of promoting the psychological health of the staff of educational organizations in conditions of social tension]*. G.S. Kostiuk Institute of Psychology. [In Ukrainian]
- Karamushka, L., Kredentser, O., Tereschenko, K., Lagodzinska, V., Ivkin, V., & Kovalchuk, O. (2022). Osoblyvosti psykhichnogo zdorovya personalu osvitnikh ta naukovykh organizatsii v umovakh viiny [Peculiarities of the mental health of the staff of educational and scientific organizations in the conditions of war]. *Organizatsiina psykholgia. Ekonomichna psykholgia*, 1(25), 62-74. [In Ukrainian]
- Karamushka, L. M., Kredentser, O. V., Tereschenko, K. V., Lagodzinska, V. I., Ivkin, V. M., & Kovalchuk, O. S. (2023). *Metodyky doslidzhennya psykhichnogo zdorovya ta blagopoluchchya personalu organizatsii [Methods to research mental health and well-being of the personnel of organizations]*. G.S. Kostiuk Institute of Psychology. https://lib.iitta.gov.ua/733813/1/Karamushka_praktykum.pdf [In Ukrainian]
- Karamushka, L. M., & Shevchenko, A. M. (2019). *Vplyv osvitnogo seredovyscha na zabezpechennya psykhologichnogo zdorovya menedzheriv ta pedagogichnykh pratsivnykiv osvitnikh organizatsii [The impact of the educational environment on the psychological health of managers and teaching staff of educational organizations]*. KNZ KOR «KOIPOPК». [In Ukrainian]
- Kondratyuk, I. B. (2017). Aktualizatsia psykhologichnogo dysbalansu u komunikatyvni situatsii: teoretychnyi aspekt [A psychological imbalance in a communicative situation: theoretical aspect]. *Visnyk Zhytomyrskogo derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Filologichni nauky*, 2(86), 83-88. [In Ukrainian]

16. Maksymova, O. O. (2016). Komunikatyvna kompetentnist vchytelya pochatkovoї shkoly [Communicative competence of a primary school teacher]. *Molod i rynek*, 5(136), 59-63. [In Ukrainian]
17. Nova ukrainska shkola: Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly [New Ukrainian school: the secondary school reform principles]. (2016). <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [In Ukrainian]
18. Rozov, V. I. (2015). Komunikatyvna pidgotovka spivrobitykiv pravoohoronnykh organiv [Communication training of law enforcement officers]. Tsentri uchbovoi literatury. [In Ukrainian]
19. Serhyeyeva, I. S. (2019). Konstruktyvne spilkuvannya yak zasib znyzhennya stresu ta zberezhennya psykhichnogo zdorovya maibutnykh pedagogiv [Constructive communication as a means of reducing stress and preserving the mental health of future teachers]. *Suchasni psykholoģichni tendentsii pidtrymky ta vidnovlennya psykhichnogo zdorovya osobystosti: teoria ta praktyka: materialy Mizhnarodnoi mizhdystsyplinarnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, December 13-14, 2019.* (pp. 25-27). Ukrainska inzhenerno-pedagogichna akademiya. [In Ukrainian]
20. Tereshchenko, K. (2022). Komunikatyvnyi samokontrol yak chynnyk zabezpechennya psykholoģichnogo zdorovya osvithnoho personalu [Communicative self-control as a factor in promoting the psychological health of educational personnel]. *Organizatsiina psykholoģia. Ekonomichna psykholoģia*, 2(26), 115-120. [In Ukrainian]
21. Tkalych, M. G. (2015). *Psykholoģia gendernoi vzayemodii personalu organizatsii* [Psychology of gender interaction of personnel of organizations]. ZNU. [In Ukrainian]
22. Kharitinskii, A. (2022). Psikhologichnyi zmist ponyattya subyektivnogo blagopoluchchya osobystosti [Psychological content of the concept of subjective well-being of the individual]. *Organizatsiina psykholoģia. Ekonomichna psykholoģia*, 3(27), 149-159. <https://doi.org/10.31108/2.2022.3.27.15> [In Ukrainian]
23. Shkolina, N. V., Shapoval, I. I., Orlova, I. V., Kedyk, I. O., & Stanislavchuk, M. A. (2020). Adaptatsia ta validyzatsia ukrainomovnoi versii shkaly stresostiikosti Konnora-Devidsona-10 (CD-RISC-10): aprobatsia u khvorykh na ankilozyvnyi spondylit [Adaptation and validation of the Ukrainian version of the Connor-Davidson Resilience Scale-10 (CD RISC-10): testing in patients with ankylosing spondylitis]. *Ukrainskyi revmatologichnyi zhurnal*, 2(80), 66-72. <https://10.32471/rheumatology.2707-6970.80.15236> [In Ukrainian]
24. Andersson, K., Sandgren, O., Rosqvist, I., Lyberg, Åhlander, V., Hansson, K., & Sahlén, B. (2022). Enhancing teachers' classroom communication skills – Measuring the effect of a continued professional development programme for mainstream school teachers. *Child Language Teaching and Therapy*, 38(2), 166-179. <https://doi.org/10.1177/02656590211070997>
25. Chuyko, H., Chaplak, Y. & Komisaryk, M. (2022). Peculiarities of manifestations of communicative tolerance of students in the conditions of quarantine insulation. *Psychological journal*, 8(3), 27-45. <https://doi.org/10.31108/1.2022.8.3.3>
26. Güleç, S., & Leylek, B. Ş. (2018). Communication skills of classroom teachers according to various variables. *Universal Journal of Educational Research*, 6(5), 857-862.
27. Lukat, J., Margraf, J., Lutz, R., VanderVeld, W. M., & Becker, E S. (2016). Psychometric properties of the Positive Mental Health Scale (PMH-scale). *BMC Psychology*, 4(8). <https://doi.org/10.1186/s40359-016-0111-x>
28. Marynchenko, H., Biriuk, L., Korsikova, K., Polozova, O., & Vergolyas, M. (2022). Ways to Improve the Communicative Skills of Pedagogical Specialties Students in the Higher Educational Institutions. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(6), 24-34.

Відомості про автора

Терещенко Кіра Володимирівна, докторка психологічних наук, провідна наукова співробітниця лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, Київ, Україна.

Tereshchenko, Kira, Dr., Leading researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostyuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1149-2704>

E-mail: kteresh75@gmail.com

Отримано 22 квітня 2024 р.
Рецензовано 10 травня 2024 р.
Прийнято 14 травня 2024 р.